

Básnířka náročných časů

Jaroslav Žák

"Mám rád tvou krásu v přísném stylu," napsal Puškin o Petrohradu. Toto město, "zázrak země severní", je pojmem nejen v ruské a evropské historii, ale i v literatuře. Dějiny národa i dějiny jeho písemnictví se tu nejednou vzájemně zkřížily a proluly a daly vzniknout nepomíjivým hodnotám lidského ducha a činu. Etapy života jeho obyvatel i podivuhodná atmosféra architektury a přírodních podmínek patří k nejúchvatnějším a nejrozporuplnějším pramenům, k nimž se obrazejí umělci od doby založení Petrova Sankt-Pětěrburgu až po dnešek sovětského Leningradu. Vlastně je to opačně. Umělci se k městu neobrazejí, nehledají v něm inspiraci, nejezdí sem na tvůrčí dovolenou ani na služební cesty za námětem. Promyšlená úvaha, zvážená volba tu nemají nadějí na úspěch. Město samo si své umělce vybírá, zmocňuje se jejich mysli a srdce, jejich duše i pera, připoutává jejich osud ke svému - v triumfu, zkouškách i onylech, v nádheře i chudobě, v životě i smrti. Puškin, Gogol, Někrasov, Dostojevskij, Blok, Bělyj, Achmatovová, Tichonov - nikdo z nich nebyl náhodným příchozím.

Nebyla jím ani Olga Beggolcová.

Obě hraniční data jejího života - 1910 a 1975 - jsou s městem spjata; stejně jako to, co bylo mezi nimi životně nejzávažnější a umělecky nejvýznamnější. A přece básnířčina cesta začínala trochu jinak. Z Leningradu dokonce po skončení studií - přiznává se - utekla. Kam? Blíž k skutečnému životu, tak se tomu obvykle /nejednou zjednodušeně/ říká. Nadšená komsomolka s několika publikacemi pro děti a mládež na

přelomu dvacátých a třicátých let netušila, jak hluboce sroste svými verši a řádky s rodným městem, jak bude vděčná za to, že mu zůstala věrná v dobách nejtěžších, že mu tolik obětovala. Leningrad to byl, kdo jí pomohl v sobě odhalit jediné správnou strunu, skutečně vlastní hlas básnické síly.

Nebyly jím ještě knížky próz, plody novinářské praxe v Kazachstánu a Leningradě, ani básně inspirované budovatelem elánem prvních pětiletok, třebaže všechny nesou pečť autorčiny prožité účasti. Rázná, revolučně bdělá stanoviska charakterizují mladou žurnalistiku a začínající básničku. Dívá se tak i na život lidí kolem sebe včetně těch nejbližších. Názory, které zastává a neúplatně prosazuje, harmonují s její nekompromisní, celistvou osobností. Nejsou to pouhá slova, ozvěna strohé doby, ale výraz niterního přesvědčení a vlastního životního stylu. Pokud v jejím spartánství byl odstín okázalosti, roky v obleženém Leningradě ukázaly, že i takováhle naivně mladická demonstrace se může náhle - ve skutečně mezních podmínkách - proměnit a nabýt smrtelně vážného, životně bezpodmínečného, smysluplného významu. A tak třeba i ty noviny na stole místo ubrusu v domácnosti zlatovlasé komsomolky jsou zpětně plny tušivého obsahu.

Nejdřív však přišly těžké zkoušky osobní, rodinné, jež vnesly do tvorby mladého talentu trvalou tragickou notu. Dočtete se o nich v Pokusu o životopis, v klíči, kterým básnička v závěru života pootevřela dveře ke zdrojům svého díla. Uvedla jím na počátku sedmdesátých let vlastní třísvazkový výběr ze svých básnických i prozaických prací. Je jistě příznačné, že sem z rané tvorby autorka zařadila verše výrazně osobního obsahu, které motivicky předznamenávají celkový ráz její zralé válečné a poválečné poezie. Obměňují se v nich připomínky nenávratných ztrát a skutečných návratů domů či myšlených návratů do času dávného dětství i nedávného mile-

neckého a rodinného štěstí neodmyslitelného od zápalu prv-
ních komsomolských generací. Z těchto poloh vzniká téma
obecnější, spojující minulost s dneškem, téma paměti, kon-
kretizované řadou obrazů - vlaštoky, písně, cesty... Je-
jich smysl není v nostalgii, nýbrž v poznání sebe sama i
pravých lidských hodnot, poznání ne tolik shrnující, naopak
- prodchnuté očekáváním a vírou, že ta "nejhezčí a nejlepší
píseň" teprve přijde.

Zde se začíná naplňovat lyrické poslání Berggolcové.
Ale aby se tak mohlo stát, musí přijít těžká doba, která
do sebe pojme soukromé bolesti básničky a dá jim splynout
s osudy všech. Zatím, jak už je to údělem a výsadou básníků
tragicky krásného osudu, její verše tuší, že "čas nám znovu
chystá své potopy".

A pak ta zlá, velká doba nastává. Město volá své věrné
a Olga Berggolcová rázem ví - její čas přišel. Stročá krása
Leningradu proniká do jejích veršů, do jejích rozhlasových
výzev, znějících v srdcích obyvatel "nejkrásnějšího města".
Válka. Blokáda. Život se krajně zjednodušuje, všechno nabý-
vá drsně jasných tvarů, není nad čím váhat. "V boji mohli
samozřejmě zemřít, ale život si mohli zachránit jedině bo-
jem," zní aforistická věta ze Simonovovy povídky. K životu
teď vede jedna cesta: pro všechny, i když všichni nedojdou,
nemohou dojít. Nedojde ani milovaný člověk. Další ztráta.
Kolikátá už? A přece "jsme objevili štěstí, jež se podobá
nejspíš zázraku...", čteme v patetickém a prostém Únorovém
deníku. "Ó lopatko! Ty věrná sestro hlíny..." Takové jsou
paradoxy války. Je jím i fakt, že v době ideálního, jindy
nedosažitelného splnutí zájmů jedince a celku, v době ti-
síců anonymních hrdinství, může jedinec vyrůst do nadosob-
ných rozměrů, stát se symbolem všech svých bezejmenných
bratří. Olga Berggolcová měla takové draze vykoupené, nád-
herné štěstí.

"V bouři a hladu, křižování ohněm... takový plamen svobody v nás hořel, jaký nám vnuci budou závidět,"

Únorový deník, Leningradské poéma, Leningradský deník a Tvá kniha, básnické knihy válečného období, první tvůrčí vrchol spisovatelčin, jsou toho dokladem. "Krutý rozkvět," řekne později jeden z jejích přátel.

Olga Berggolcová je ryzí lyrik. Její básnické já je opravdu její vlastní. Hluboký osobní prožitek tvoří předpoklad každé básně. Nenajdeme tu místa chtěná, vyvolaná pouhou vnější potřebou. V tom následovala svůj veliký vzor - Annu Achmatovovou. Básnířčino založení a tragické životní osudy by nic jiného ani nedovolily. Válka, leningradská blokáda dodala intimním polohám veršů Berggolcové definitivně obecnou platnost. Osudové rány posílily tvrdošíjnost básničky, imponující nesmírnou vnitřní silou. Silou, kterou dokázala, bylo-li třeba, projevit i navenek, vystoupit na obranu své práce, svého hlasu proti nepochopení a křivdě.

Záměrně vkládá Berggolcová do názvů svých veršů slovo deník. I v tom se projevuje upřímná, skutečně bytostná lyričnost, která je charakteristická i pro její prózu, zejména pro "hlavní knihu" - podle autorky přesněji "věčný koncept Hlavní knihy" - Denní kvězdy, sled vzpomínek na různá životní údobí i úvah o spisovatelské práci. O válce tu píše ovšem jinak než za blokády v Leningradě, ale o nic méně suggestivně. Například scéna v ženských lázních z kapitol objevených v pozůstalosti spisovatelky, bureující scéna o nenormálnosti, absurditě války.

Mezi zbědovanými lidskými troskami, ničím nepřipomínajícími madony, matky, milenky, bytosti hodné lásky, obdivu, modliteb a zbožňování, se objeví obyčejná, zdravá žena. Její zjev "v té podobě, jak má žena vypadat", "zjev zázračné ženské krásy" vyvolá u podvyživených, nemocných lidí

pocit štítivosti, "báli se dotknout její atlasové, svítivé pleti, jako by byla nakažená, malomocná", zasypou ji nadávkami a výhrůžkami, až nakonec nešťastná žena, která "možná přijela na pomoc Leningradu", prchá v hrůze pryč.

Paměť básníka neselhává, čas jí tříbí a neodbytně vyvolává stále ostřejší obrazy stále hlubinnějšího dosahu. Takové jsou i verše posledního tvůrčího období Olgy Berggolcové. Básniřka se jimi řadí mezi největší lyriky poválečné etapy sovětské poezie. Na oslavě svých šedesátin v milovaném Leningradě se s vděčností přihlásila k těm, kdo na tom měli největší zásluhu - k Maršakovi, Čukovskému, Achmatovové, Pasternakovi. "A samozřejmě ke Gorskému. Od něho jsem se učila náročnosti k sobě, od Achmatovové odvaze," dodala.

Olga Berggolcová měla odvahu brát na sebe "moře slz", ale životu za ně vracela důvěřivě a upřímně sebe celou.

Sbohem, můj štědrý! Já tě milovala.

Ty budeš bohatší. Vše jsem ti odevzdala.

Je na nás, zda dokážeme její nelehký dar přijmout a unést.